

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 343.3/7

ПОШУК І ВСТАНОВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Віталій БАРВЕНКО,

суддя

Комінтернівського районного суду Одеської області

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу наукових підходів до визначення сутності встановлення документальних джерел інформації під час розслідування злочинів проти довкілля. Приділяється увага необхідності виокремлення таких наукових понять, як «інформація» або «доказова інформація». Розглянуто проблему формування певних напрямів пошуку, встановлення та вилучення доказової інформації, а також характеристики цієї інформації як системи узагальнених даних про типові ознаки кримінальних правопорушень з урахуванням зв'язків між елементами. Підкреслено практичне значення вказаної характеристики в організації розслідування злочинів проти довкілля, у формуванні методичних рекомендацій із досудового розслідування цієї групи кримінальних правопорушень.

Ключові слова: інформація, доказова інформація, пошук, установлення та вилучення доказової інформації, злочини проти довкілля, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична методика й тактика проведення окремих слідчих дій.

SEARCH AND ESTABLISHMENT OF SOURCES OF EVIDENTIAL INFORMATION WHEN INVESTIGATING ENVIRONMENTAL CRIMES

Vitalii BARVENKO,

Judge of the Kominternivsky District Court of the Odessa region

SUMMARY

The article is dedicated to scientific approaches analysis in defining the core of establishment of documented source of information when investigating environmental crimes. Special attention is drawn to distinguishing such scientific concepts as “information” and “evidential information”. The following issues have been reviewed: the search, the establishment and the retrieval of evidential information as well as characteristics of the evidential information as a complex of summarized facts about criminal offences indicia with due regard for connection between the elements of offence. Special consideration is given to practical importance of the aforementioned characteristics of environmental crimes investigation management alongside with composing pre-trial investigation methodological recommendations of the reviewed group of criminal offences.

Key words: information, evidential information, search, establishment and retrieval of evidential basis, environmental crimes, criminal offence, criminal proceeding, pre-trial investigation, criminalistics methods and investigation policy.

Постановка проблеми. Процес розслідування екологічних кримінальних правопорушень і, зокрема, такого злочину, як порушення правил охорони вод, пов'язаний із тим, що слідчий отримує, аналізує й використовує різноманітну інформацію, яка міститься в документах. Документи можна відрізнити і класифікувати за своїм призначенням, формою, змістом. Наприклад, одні документи регулюють порядок здійснення виробничої діяльності (інструкції, що регламентують технологічні процеси), інші містять екологічні, санітарні або протипожежні норми. Тобто в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти довкілля доказами можуть бути фактичні дані, які отримуються з документів. Ця обставина зумовлює необхідність пошуку нових криміналістичних підходів до отримання таких фактичних даних, їх аналізу та використання в процесі доказування під час досудового розслідування екологічних злочинів.

Мета й завдання статті – проаналізувати наукові підходи до визначення сутності встановлення документаль-

них джерел інформації під час розслідування злочинів проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Шляхи отримання документів, які мають значення для кримінального провадження, передбачені в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України: а) здійснення тимчасового доступу до речей і документів і їх подальшого вилучення, якщо на це є дозвіл слідчого судді; б) здійснення процесуальної дії, зокрема витребування документів у порядку ст. 93 КПК України, для чого достатньо лише рішення слідчого [1–6].

Треба відмітити, що аналіз слідчої й судової практики свідчить про небажання та незацікавленість керівників підприємств, установ та організацій надавати органами досудового розслідування речі й документи. При цьому вони посилаються у своїх листах про відмову на ст. 93 КПК України, відповідно до якої слідчий «здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій», але вони ігнорують інші положення цієї статті, зокрема право слідчого на ви-

требування «речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом».

Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 110 КПК України, постановою слідчого є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, до яких і належать підприємства, установи й організації. Проте такий обов'язок вважається декларативним, тому що він не передбачає юридичної відповідальності за невиконання постанови слідчого про витребування речей чи документів. Вирішити зазначену ситуацію, як уважає О.В. Одерій, можна шляхом урегулювання на законодавчому рівні питання, в яких саме випадках слідчий може здійснювати витребування документів відповідно до положень ст. 93 КПК України, а в яких – лише шляхом проведення тимчасового доступу до речей і документів.

Доцільно було б на законодавчому рівні зобов'язати всі державні підприємства, установи й організації надавати слідчому необхідні документи лише за наявності на те запиту або постанови, яка вноситься згідно зі ст. 93 КПК України. Для підприємств, установ та організацій приватної форми власності доречними варто вважати положення ст. 178 КПК 1960 року, які передбачали вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських і бухгалтерських документів за вмотивованою постановою судді.

Ми вважаємо за доцільне приєднатися до думки науковців, які пропонують унести зміни до чинного КПК України, відповідно до яких за рішенням слідчого судді можна витребувати лише оригінали первинних фінансово-господарських документів, а щодо їх копій і копій інших документів вони мають надаватися в обов'язковому порядку на запит слідчого.

Загалом можна дійти висновку, що чинний КПК України суттєво ускладнює завдання слідчому щодо вилучення певного об'єкта.

По-перше, тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (ч. 2 ст. 159 КПК України), а тому слідчий, навіть маючи невідкладну необхідність вилучення зазначених об'єктів, повинен спочатку підготувати клопотання, потім погодити його з прокурором, а після цього звернутись із цим клопотанням до слідчого судді (ч. 1 ст. 160 КПК України), який, за загальним правилом, для прийняття рішення може здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, і лише в тому випадку, коли буде доведено, що існує реальна загроза зміни або знищення об'єкта, клопотання може бути розглянуто без виклику цієї особи (ст. 163 КПК України), тобто терміново. Отже, порядок отримання дозволу про доступ до речей і документів є досить ускладненим і потребує чіткої й оперативної взаємодії багатьох суб'єктів: слідчого, процесуального керівника (прокурора), слідчого судді [1–6].

По-друге, слідчий позбавлений можливості швидко, тобто одразу після надходження інформації про наявність предмета чи документа, вилучити та використати його в кримінальному провадженні, до певної міри обмежений у реалізації своїх тактичних можливостей. По-третє, тривале випробування терпіння особи, яка самостійно пропонує чи погодилась видати певний об'єкт, знову ж таки є недоцільним із тактичних міркувань.

Практика розслідування екологічних кримінальних правопорушень свідчить про досить значний за обсягом документообіг, який ускладнює процедуру складання вичерпного переліку документів, що фігурують у кримінальному провадженні. На думку С.О. Книженко, такі документи доцільно поділити на чотири групи.

Перша група об'єднує нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері довкілля, які можна умовно

поділити на закони, підзаконні акти вищих органів управління, акти місцевих органів влади й управління.

Закони України дозволяють установити чинні правила раціонального використання природних ресурсів, їх охорони, правила забезпечення екологічної безпеки. Норми Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачають відповідальність за злочини проти довкілля, і ці норми мають бланкетний характер, що вимагає від слідчого бути обізнаним у законах і підзаконних актах, які регулюють екологічні відносини. Наприклад, під час розслідування порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України) слідчому доцільно ознайомитись із Водним кодексом України, Порядком визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення водогосподарської діяльності, Порядком здійснення державного моніторингу вод, Правилами охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, Інструкцією про порядок видачі дозволів на видобування підземних вод.

Акти місцевих органів влади й управління – це рішення та розпорядження, що регулюють відносини в галузі охорони довкілля, в тому числі охорони вод і використання природних ресурсів у межах регіону (області, району, міста, села, селища). До них можна зарахувати рішення органів місцевого самоврядування про згоду на розміщення на підконтрольній території нових об'єктів, що впливають на стан довкілля; дозволи на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення; розпорядження голови державної місцевої адміністрації про вирішення питань утилізації та знешкодження побутових відходів, визначення територій для складування й розміщення відходів.

Друга група включає документи спеціально уповноважених органів державного управління в галузі екологічної безпеки, охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів: державної екологічної інспекції, органів Міністерства екології та природних ресурсів України, Державного агентства водних ресурсів України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини, Міністерства охорони здоров'я України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Серед цієї групи документів можна виділити підгрупи: а) документи, що посвідчують право на використання природних ресурсів (дозволи, розпорядження); б) документи, що відображають дотримання екологічного законодавства фізичними та юридичними особами (протоколи перевірок контролюючих органів); в) документи державних природоохоронних органів щодо усунення порушень екологічного законодавства (приписи, вказівки); г) документи, що відображають причини й обставини злочину (акти обстеження державною санітарно-епідеміологічною службою, державною екологічною інспекцією зон і джерел забруднення, акти судово-медичного огляду потерпілих, висновки органів екологічного контролю про заповідяну шкоду).

До *третьої групи* належать документи, що відображають підприємницьку та виробничу діяльність і які поділяють на підгрупи: 1) статутні (статут або положення про юридичну особу); 2) проектні; 3) управлінські (накази, розпорядження); 4) бухгалтерські; 5) документи, що відображають господарську діяльність; 6) екологічний паспорт підприємства.

До статутних документів суб'єктів підприємницької діяльності належать статут, протоколи зборів засновників, установчі договори. До другої підгрупи зараховують проекти з упровадження нової техніки, технологій, проекти будівництва різних об'єктів, які підлягають обов'язковій екологічній експертизі, згідно з положеннями Закону України «Про екологічну експертизу». Серед управлінських документів розрізняють: а) регламентуючі (накази, розпоря-

дження, інструкції), які дають змогу визначити коло осіб, причетних до екологічного кримінального правопорушення; б) кадрові (накази про прийняття на роботу, призначення на посаду, трудові контракти, накази про звільнення з роботи).

Бухгалтерські документи – це накладні, угоди, доручення. Аналіз таких документів дає можливість установити спосіб та обставини вчинення злочину проти довкілля, особу злочинця, злочинні наслідки. Серед документів, що відображають виробничу діяльність, виділяють такі: а) технічну документацію, в якій міститься інформація про технічний стан очисних споруд та установок, технічні паспорти споруд та установок, акти їх ремонту, реконструкції; б) інші документи, до яких належать журнали обліку відходів, санітарно-лабораторні журнали; в) документи, в яких зазначають відомості про обсяги використаних природних ресурсів; г) документи, що відображають причини й обставини кримінального правопорушення (документи спеціальних служб і комісій на підприємстві – акти лабораторних досліджень, висновки спеціальних комісій підприємства).

Екологічний паспорт підприємства – це комплексний документ, який містить характеристику взаємовідносин підприємства з навколишнім природним середовищем. Відповідно до ДСТУ 17.0.0.04-90, він містить: 1) загальні відомості про підприємство, коротку природно-кліматичну характеристику району розташування підприємства, опис технології виробництва, відомості про продукцію; 2) балансову схему матеріальних потоків; 3) відомості про використання матеріальних та енергетичних ресурсів, викиди в атмосферу, водоспоживання й водовідведення, відходи; 4) відомості про транспорт підприємства; 5) відомості про еколого-економічну діяльність підприємства. Вивчення змісту екологічного паспорта підприємства дає змогу встановити спосіб учинення злочину, обставини вчинення кримінального правопорушення, умови, що сприяли його вчиненню.

Четверту групу становлять інші документи. Під час розслідування злочинів проти довкілля слідчому можуть знадобитися різного характеру довідки з підприємств, установ та організацій. Наприклад, довідки установ Гідрометеослужби України про хмарність, силу й напрямок вітру, наявність опадів, температуру повітря.

Документи, які може зібрати слідчий під час досудового розслідування злочину, що передбачений ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод», дає йому змогу скласти уявлення про таке: а) нормативний і фактичний порядок діяльності, з якою пов'язане екологічне кримінальне правопорушення; б) про належний і наявний стан споруд підприємства; в) про осіб, відповідальних за дотримання екологічних правил; г) про факти порушення природоохо-

ронних правил, які виявлені в процесі службового розслідування й реагування на них посадових осіб; д) про наявність у діях осіб, що причетні до вчинення екологічних правопорушень, ознак адміністративного проступку або злочину.

Ретельне вивчення документів сприяє виявленню факту видачі документа неуповноваженою особою, виявленню ознак матеріальної підробки (підчистки, травлення, дописки, заміни аркушів). У протоколі вилучення документів слідчий повинен указати, які документи й у якому вигляді (оригінал, витяг, копія) вилучені, їх кількість, ким вони завірені [1–6].

Висновки. Проведення дослідження дало змогу з'ясувати, що пошук, встановлення та вилучення доказової інформації щодо кримінальних правопорушень, екологічних злочинів необхідно проводити в рамках чинного законодавства, а саме КПК України. Норми права, перелічені нами в статті, вважаються достатніми й не потребують додаткового процесуального доопрацювання. Але потребують наукового осмислення тактичні особливості обігу цієї категорії документів, вилучення та зберігання їх.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Київ: Феміда, 1996.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Харків: Одісей, 2017. 360 с.
3. Кримінальний кодекс України. Київ: Правова єдність, 2015.
4. Щербаківський М.Г. Судові експертизи: учбово-практичний посібник. Харків: Еспада, 2005. 536 с.
5. Заяць Д.Д., Степанюк Р.Л. Поняття взаємодії у боротьбі зі злочинністю: криміналістичний підхід. Вісник Харківського нац. університету внутр. справ. 2006. Вип. 32. С. 7–11.
6. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.
7. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС України від 14 серпня 2012 року № 700. Офіційний вісник України. 2012. № 84. Ст. 3408.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Барвенко Віталій Костянтинович – суддя Комінтернівського районного суду Одеської області

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Barvenko Vitalii Kostiantynovych – Judge of the Kominternivsky District Court of the Odessa region

vitabavariamunhen@gmail.com